

Summary

Troyan Victor. Punitive formation during the Great Patriotic War: moral-psychological aspects.

The author examines the not popular till recent time pages of history – creation and activity of the penalty forming. Founded as early as years of civil war, these parts became the mass phenomenon in the years of Great Patriotic war. Their battle appendix to present time remains one of dark, debatable, insufficiently known pages of history to present time. The theme of the penalty forming bore the enormous amount of myths, rumours and legends: “condemned to death from penalty forming”, “barrages detachments that shoot it”, “fields covered by troupes” et cetera. On the basis of earlier undertaken research on this theme, the author shows the real picture of creation, addition and application of the penalty forming on fronts of war.

Keywords: *barrage detachment, penalty battalion, penalty company, permanent staff, variable staff, military tribunal.*

УДК 159.9:35.08

Ганна УЛУНОВА

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК ІНВАРІАНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена психологічній культурі державних службовців як інваріанту професійної культури. На основі компетентісного підходу до професійної культури визначаються інваріанти професійної психологічної культури державних службовців.

Ключові слова: *професійна культура, професійна психологічна культура, інваріанти професійної психологічної культури.*

Постановка проблеми. Модернізація державної служби є актуальним завданням українського суспільства. У запеклих дискусіях визначаються її напрямки та строки, механізми реалізації та критерії оцінки. При наявності розбіжностей у поглядах з означених питань усі причетні до даного процесу збігаються в одному: метою модернізації державної служби є підвищення ефективності професійної діяльності державних службовців, що неможливо без покращення професійної культури чиновників. Розвиток професійної культури, у свою чергу, відбуватиметься за умови прогресивної динаміки усіх її інваріантів, у тому числі й психологічної культури.

Аналіз актуальних досліджень. Усі дослідження, присвячені даній тематиці, можна умовно поділити на дві групи. До першої належать роботи С. В. Алієвої, Н. Г. Багдасарьян, Г. А. Балла, В. Г. Ігнатова,

А. І. Кравченка, Н. С. Сидоренко та ін., предметом яких є професійна культура взагалі та професійна культура державних службовців зокрема.

До другої групи досліджень належать роботи Б. З. Зельдович, Л. О. Нестеренко, І. В. Савельєвої, О. Ф. Скакун, О. М. Столяренка, Р. М. Фатихової та ін., присвячені психологічній культурі взагалі та психологічній культурі державних службовців зокрема.

Аналіз робіт означених авторів доводить, що, по-перше, нез'ясованим залишається зв'язок професійної та психологічної культури фахівця, а по-друге, невизначеною є специфіка психологічної культури державних службовців. Розв'язанню означених наукових проблем присвячена дана стаття, метою якої є визначення специфіки психологічної культури як інваріанта професійної культури державних службовців.

Виклад основного матеріалу. Поширеним є напрям, згідно з яким психологічна культура розглядається як обов'язкова складова (інваріанта) загальної та професійної культури особистості. Так, за О. І. Мотковим, загальна культура життєдіяльності особистості складається з шести видів процесуально-особистісних культур людини: моральної, естетичної, фізичної, пізнавально-творчої, загальногармонізуючої та психологічної. І. О. Зимня розглядає психологічну культуру особистості як складову загальної культури особистості. Дослідниця вважає психологічну культуру ядром загальної культури людини, що є її внутрішнім планом або контуром: “культура стосунків, культура інтелектуальної діяльності і культура саморегуляції – утворюють внутрішній, інтелектуально-афективно-вольовий, ціннісно-смісловий план загальної культури людини [2, с. 19]. Л. С. Колмогорова вважає загальну психологічну культуру складовою частиною базової культури особистості як системної характеристики людини. О. С. Газман важливою ланкою базової культури називає культуру життєвого самовизначення, яка містить у собі культуру ставлення людини до суспільства, до себе, свого здоров'я, способу життя, власних талантів, вільного часу, говорячи таким чином про психологічну культуру.

За Г. А. Баллом, риси психологічної культури також знаходять яскраве вираження у професійній культурі представників тієї або іншої професії. Так, за І. В. Савельєвою, інваріантом будь-якої форми культури, у тому числі й професійної, є психологічна культура. При цьому “професійна культура є способом перетворення професійної реальності, а психологічна культура – способом перетворення себе як особистості і своїх стосунків з іншими” [7, с. 1]. Л. О. Нестеренко розглядає психологічну культуру державного службовця як складову підсистему професійної та загальної культури управлінця. В. І. Кузін професійну культуру журналіста розглядає як поєднання загальної культури особистості із психологічною, соціальною і правовою компетентністю.

Таким чином, психологічна культура є інваріантом загальної культури особистості та професійної культури.

У таблиці 1 наведено сутнісні ознаки психологічної культури як інваріанта професійної культури з точки зору різних дослідників.

Таблиця 1 – Сутнісні ознаки психологічної культури як інваріанта професійної культури особистості

Автор	Професійна діяльність	Сутнісні ознаки професійної психологічної культури
Р. М. Фатихова	Вчитель	Міра прийняття вчителем педагогічних цінностей і орієнтації на вільну міжособистісну взаємодію, у якій реалізуються суб'єкт-суб'єктні відносини, формуються і виявляються особистісно своєрідні властивості партнерів
О. В. Єрьомкіна	Вчитель	Ціннісно-смилова позиція особистості вчителя, що ґрунтується на яскраво вираженій потребі в самопізнанні й пізнанні інших людей
В. П. Вовк	Вчитель	Це міра й спосіб творчої самореалізації фахівця в різних видах професійної діяльності й спілкування, спрямованих на психологічний саморозвиток, самопізнання й самовдосконалення та на засвоєння, передачу й створення професійних цінностей і ефективність кінцевого результату виконаної роботи
Н. В. Чепелева	Вчитель	Наявність педагогічного мислення, яке базується на системі теоретичних знань із педагогіки, загальної, вікової та педагогічної психології й виявляється в здатності використовувати ці знання, оперувати ними в практичній діяльності
В. М. Гусак	Соціальний працівник	Складне структурне утворення, що базується на свідомому засвоєнні, безперервному розвитку та використанні цілісної системи спеціальних психологічних знань, вмінь та навичок, цінностей, професійно важливих якостей, а також здібностей до самоуправління, самоосвіти впродовж життя
О. А. Кривицька	Психолог	Інтегративне новоутворення особистості, яке включає взаємозв'язані психологічні властивості, виступає ядром структури професійно-важливих якостей, виконує ціннісно-регулятивну функцію психіки в професійній діяльності і забезпечує високий рівень її успішності, а також саморозвиток і самореалізацію особистості в професії
О. Ф. Скакун	Юрист	Система психологічних властивостей, що формуються в процесі раціонального взаємозв'язку особистості юриста, і вимог, які висуваються професією
І. В. Савельєва	Майбутній юрист	Специфічний спосіб організації і перетворення студентом себе, свого внутрішнього світу і взаємодії з професійною сферою
Л. О. Нестеренко	Державний службовець	Готовність державного службовця постійно й ґрунтовно оволодівати знаннями з психології та психологічного консультування, психодіагностики, що в подальшому реалізується в уміннях та навичках застосовувати психологічні знання й особистий досвід для вирішення конкретних професійних завдань у процесі управлінської діяльності

На основі аналізу численних визначень професійної психологічної культури, що містяться в науковій літературі, ми пропонуємо класифікувати підходи до визначення поняття “професійна психологічна культура” за такими критеріями. За критерієм суб’єкта культури виокремлюється професійна психологічна культура соціуму (як сукупність явищ творчості і досягнень у функціонуванні психологічного співтовариства вчених і психологів-практиків) та професійна психологічна культура особистості (як складне психологічне утворення особистості). За критерієм особливостей об’єктів виділяються внутрішня професійна психологічна культура (як чинник психологічного здоров’я та саморозвитку фахівця) та зовнішня професійна психологічна культура (як чинник ефективної професійної взаємодії особистості).

Професійну психологічну культуру професійної групи ми розуміємо як якісні характеристики використання професійною групою психологічних знань й особистого досвіду, набутих у результаті цілеспрямованої психологічної підготовки, для вирішення конкретних професійних завдань, зумовлених специфікою діяльності. Професійну психологічну культуру особистості ми визначаємо як комплексне динамічне особистісне утворення професіонала, яке зумовлює прогресивні показники психічного розвитку фахівця відповідно до вимог його професії.

Подібні визначення психологічної культури фахівця та психологічної культури професійної групи можуть бути використані стосовно представників будь-якої професії. З’ясуємо специфіку психологічної культури державних службовців. Для реалізації даного завдання, на нашу думку, доцільним є застосування компетентісного підходу. За Н. С. Сидоренко, компетентісний зміст професійної культури персоналу полягає у визначенні поняття “професійна компетентність” не через традиційні знання, уміння, навички, а з урахуванням вимог до професійної культури державного службовця, вказуючи на залежність рівня їх досягнення від професійного досвіду [8, с. 114]. Крім того, компетентісний підхід до професійної психологічної культури дозволяє визначити інваріанти професійної психологічної культури державних службовців на основі переліку їх компетенцій.

Враховуючи, що професійна психологічна культура є інваріантом професійної культури, визначення структури професійної психологічної культури повинно відбуватися із врахуванням структури професійної культури. Зупинимось на складових професійної культури особистості.

І. І. Зарецька у структурі професійної культури виділяє два блоки: професійно-організаційний (знання, уміння, досвід, майстерність) і соціально-моральний (ціннісні орієнтації, морально-вольові якості, що визначають ставлення до предмета, процесу, суб’єктів, засобів і

результатів діяльності). Позиція І. І. Зарецької стосовно значущості для професійної культури соціально-моральних якостей особистості підтримується й іншими дослідниками. Так, В. В. Тушева розглядає цінності як один із основних компонентів професійної культури майбутнього вчителя. За П. А. Амбаровою, професійна культура офіцера складається з когнітивного блоку, утвореного професійними знаннями, вміннями та навичками, які авторка поділяє на загальнопрофесійні та вузькоспеціальні, поведінкового блоку, змістом якого є норми, регулюючі професійну діяльність, та професійних цінностей, тобто чесності, вірності, відповідальності тощо.

Більш розгалуженою є структура професійної культури держслужбовця митниці, розроблена М. М. Кузьміним. Дослідник традиційно виокремлює когнітивний (знання про професійну етику, культурні норми і вимоги) та діяльнісний (нормативно-операційний) компоненти, проте далі йде новаторським шляхом, включаючи до структури професійної культури наступні компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професійної діяльності, професійні установки, інтереси); гностичний (володіння способами і прийомами, необхідними для розуміння сенсу культурних норм і вимог), емоційно-вольовий (здібність до співпереживання, здатність відчувати задоволеність від роботи, ініціативність, довільність, відповідальність); рефлексивно-оціночний (самооцінка себе як здібного до саморозвитку), змістовний (наочно-пізнавальний).

А. Й. Капська у професійно-етичній культурі соціального працівника виокремлює: аксіологічний компонент (професійна культура як процес створення, збереження і засвоєння професійно-етичних цінностей); регулятивний компонент (професійна культура як система професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин); нормативний компонент (професійна культура як сукупність професійних норм, відносин і стандартів поведінки); виховний компонент (професійна культура як чинник, що формує моральну культуру учасника професійної взаємодії). Зауважимо, що ціннісний компонент виокремлюється у структурі різних видів культури більшістю дослідників.

Загальноновизнані структурні елементи є притаманними і професійній психологічній культурі. Так, О. В. Єрьомкіна психологічну культуру вчителя розглядає в єдності мотиваційно-ціннісних (сміслових), когнітивних, рефлексивних та поведінкових сфер особистості педагога. Усі чотири компоненти було розглянуто нами вище. В. П. Вовк вважає, що до складових психологічної культури вчителя належать: психологічні знання, уміння й навички, професійні здібності, психологічні якості, психологічна компетентність.

Таким чином, професійна культура та професійна психологічна культура мають переважно аналогічні структурні особливості. Когнітивний, інструментальний та ціннісно-смысловий компоненти є базовими для структури як професійної культури, так і професійної психологічної культури. Саме з когнітивним та інструментальним аспектами професійної культури співвідноситься професійна компетентність.

Профілі компетентності державних службовців, розроблені українськими дослідниками, мають таку структуру: ключові компетенції, компетенції посади та компетенції професійного завдання. Ключові компетенції – це компетенції надіндивідуального рівня, необхідні всім працівникам для успішної роботи на будь-якій посаді (усвідомлення цінностей організації, її стратегічної місії, підтримка корпоративної культури тощо). Компетенції посади або функціональні компетенції – це характеристики, які є спільними для групи посад певного управлінського рівня і характеризують необхідні для працівника знання, уміння, навички. Компетенції професійного завдання – це характеристики, які стосуються специфіки роботи залежно від фахової спеціалізації і забезпечують спрямованість професійної діяльності на досягнення вимірюваних результатів.

Визначення інваріантів професійної культури державних службовців потребувало б їх співвіднесення з усіма видами компетенцій державних службовців. Професійна психологічна культура ж співвідноситься з ключовими компетенціями, які є психологічними складниками професійної компетентності [5].

В Україні Центром сприяння інституційному розвитку державної служби спільно з фахівцями Центру психології персоналу Комісії з питань державної служби Канади на базі Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України проводилися дослідження, спрямовані на розробку профілів компетентності для керівників державної служби. У результаті експерименту було виділено п'ять найбільш важливих ключових компетенцій професійної компетентності державних службовців групи посад “керівник”. В. Р. Міляєвою на основі власних досліджень зроблено висновки, що визначені ключові компетенції є спільними для державних службовців групи посад “керівник” та “спеціаліст”.

Ключовими професійними компетенціями державних службовців ми вважаємо такі:

- компетенції у спілкуванні та соціальній взаємодії;
- управлінські компетенції: стратегії діяльності;

- інтелектуальні компетенції: аналітичне мислення, бачення майбутнього;
- компетенції інноваційної діяльності: креативне мислення.

Під компетенціями державних службовців у спілкуванні та соціальній взаємодії ми розуміємо компетенції, пов'язані з комунікацією (комунікативні навички, знання та дотримання традицій, етикету, володіння технікою ведення переговорів, ділове листування тощо) та з людськими взаєминами (здатність будувати зв'язки та відносини з людьми, включаючи міжособистісні стосунки тощо).

Управлінські компетенції державних службовців виявляються у стратегіях діяльності (бачення вигоди в тих чи інших ідеях, формулювання стратегії, розуміння організації, здатність досягати цілей тощо).

Інтелектуальні компетенції державних службовців представлені аналітичним мисленням (уміння аналізувати та інтегрувати великі обсяги інформації, логічно міркувати, знаходити докази, давати пояснення тощо) та баченням майбутнього (стратегічна перспектива та цілеспрямованість, здатність до прогнозування, бачення та схвалення перспектив розвитку тощо), адже аналітичність та прогностичні здібності є окремими складовими інтелекту.

У компетенціях інноваційної діяльності державних службовців ми розглядаємо креативне мислення (використання творчих підходів та нових технологій у процесі прийняття управлінських рішень тощо).

У таблиці 2 наведені інваріанти професійної психологічної культури державних службовців, визначені на основі переліку їх ключових професійних компетенцій.

Таблиця 2 – Співвідношення інваріантів професійної культури державних службовців з відповідними компетенціями державних службовців

Професійна компетенція державних службовців	Професійна культура державних службовців	Зміст інваріанта професійної культури державних службовців
Компетенції у спілкуванні та соціальній взаємодії	Культура професійного спілкування державних службовців	Поліструктурна інтегральна динамічна якість, що визначає здатність до ефективного спілкування з колегами та громадянами [9]
Управлінські компетенції	Управлінська культура державних службовців	Сукупність цінностей, норм, точок зору та ідей державного службовця, що виражаються в стилі, методах мотивації співробітників, організації праці, а також у сукупності норм і правил виконавців [1]

Продовження таблиці 2

Професійна компетенція державних службовців	Професійна культура державних службовців	Зміст інваріанта професійної культури державних службовців
Інтелектуальні компетенції	Інтелектуальна культура державних службовців	Сукупність властивостей особистості державного службовця, які набуваються в діяльності і забезпечують раціональні способи пізнання минулого, сьогодення та майбутнього [3]
Компетенції інноваційної діяльності	Інноваційна культура державних службовців	Це знання, уміння і досвід цілеспрямованої підготовки, комплексного впровадження і всебічного засвоєння нового в сфері державного управління при збереженні в системі динамічної єдності старого, сучасного і нового [6]

Звичайно, компетентісний підхід до професійної психологічної культури може застосовуватися при визначенні інваріантів професійної культури фахівця будь-якої галузі.

Н. М. Колісніченко підкреслює, що “компетентісний підхід до підготовки з державного управління передбачає, що є певні “ключові” компетенції, які повинен демонструвати ефективний посадовець, а програми підготовки повинні включати формування та розвиток цих компетенцій” [4, с. 5]. Розвиваючи думку Н. М. Колісніченко на основі компетентісного підходу до професійної психологічної культури, вважаємо за необхідне говорити про розвиток у державних службовців у процесі професіогенезу інваріантів професійної психологічної культури, визначених на основі переліку компетенцій державних службовців.

Висновки. Професійна психологічна культура є інваріантом професійної культури особистості та групи, що зумовлює її змістовні та структурні особливості. Визначення специфіки професійної психологічної культури державних службовців вимагає застосування компетентісного підходу. Профілі компетентності державних службовців, розроблені українськими дослідниками, мають таку структуру: ключові компетенції, компетенції посади та компетенції професійного завдання. Професійна психологічна культура співвідноситься з ключовими компетенціями, які є психологічними складниками професійної компетентності. Компетенції у спілкуванні та соціальній взаємодії співвідносяться з культурою професійного спілкування, управлінські компетенції – з управлінською культурою, інтелектуальні компетенції – з інтелектуальною культурою, компетенції інноваційної діяльності – з інноваційною культурою. Компетентісний підхід до професійної психологічної культури може застосовуватися при визначенні інваріантів

професійної культури фахівця будь-якої галузі. Підвищення у державних службовців професійної психологічної культури повинно відбуватися через розвиток усіх інваріантів професійної психологічної культури, визначених на основі переліку компетенцій державних службовців.

Література

1. Веденева А. Н. Управленческая культура государственных и муниципальных служащих как условие эффективности муниципального управления [Электронный ресурс] / А. Н. Веденева, Т. Г. Чемерская // Современные научные исследования и инновации. – 2012. – Февраль. – URL : <http://web.snauka.ru/issues/2012/02/7678>
2. Зимняя И. А. Общая культура человека в системе требований государственного образовательного стандарта / И. А. Зимняя, Б. Н. Боденко, Т. А. Кривченко и др. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1999. – 67 с.
3. Иванова В. П. Понимание научного текста как фактор формирования интеллектуальной культуры студентов : автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Иванова Валентина Петровна ; Кыргызско-Российский слав. ун-т. – Бишкек, 2004. – 24 с.
4. Колісніченко Н. М. Управлінські компетенції високопосадовців розвинених країн / Н. М. Колісніченко // Бюрократ : Інформаційний бюлетень. – 2009. – № 15–16 (92–93). – С. 4–5.
5. Міляєва В. Р. Психологічні аспекти професійної компетенції державних службовців та їх використання в процесі підвищення фахової кваліфікації / В. Р. Міляєва // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – № 27(51). – С. 272–278. – Серія № 12.
6. Поскрязов А. А. Инновационная культура / А. А. Поскрязов // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2011. – № 1. – С. 42–47.
7. Савельева И. В. Развитие психологической культуры юристов в процессе обучения в вузе : автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.06 / Савельева Ирина Владимировна. – С.-Петербург. ун-т МВД РФ. – Санкт-Петербург, 2007. – 25 с.
8. Сидоренко Н. С. Компетентнісний підхід до професійної культури державних службовців / Н. С. Сидоренко // Держава та регіони. – Серія “Державне управління”. – 2010. – № 1. – С. 110–114.
9. Улунова Г.Є. Культура професійного спілкування державних службовців / Г. Є. Улунова // Актуальні проблеми психології: психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка. – К. : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – Т. 10. – Вип. 17. – С. 466–476.

Отримано 01.06.2012

Summary

Uluнова Anna. The psychological culture of civil servants as an invariant of the professional culture.

This article deals with the psychological culture of civil servants as an invariant of the professional culture of civil servants. On the basis of competence approach to the professional culture the invariants of professional psychological culture of public servants are determined. Competence in communication relate

to the culture of professional communication, managerial competence – management culture, intellectual competence – with intellectual culture, competence of innovation activity – innovation culture. Increase of civil servants professional psychological culture must be done through the development of all the invariants of the professional psychological culture, defined on the basis of the list of competences of civil servants.

Keywords: *professional culture, psychological professional culture, invariant of psychological professional culture.*

УДК 75.021

Александр ШИЛО

КОНЦЕПЦИЯ РЕАЛЬНОСТИ И УСЛОВНОСТИ ПЛАСТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ИКОНОПИСИ

Статья есть исследованием связей мировоззренческих представлений о реальности, которые были наработаны в средневековых теологии и философии, и условностями пластического языка в иконописи, которые составили каноническую художественную систему средневековья.

Ключевые слова: *иконопись, обратная перспектива, каноническая художественная система.*

Постановка проблемы. В связке “концепция реальности – образ мира – тип знания” традиционно за среднее звено было ответственно искусство. В своем историческом развитии эта связка выглядит следующим образом: для античности это “Космос – скульптурная пластика – натурфилософия”; для средних веков – “Бог – иконопись – схоластика”; для Нового времени – “чувственно воспринимаемый мир – иллюзорность прямой перспективы – рационализм”. Эпоха высоких компьютерных технологий еще не оформила соответствующей триады, но уже определила пространство антропологических проблем, ею порожаемых.

Образ мира, создаваемый искусством, закрепляется в произведениях системой условностей пластического языка. Она, с одной стороны, оказывается безразличной по отношению к той концепции реальности, образ которой воспроизводит, с другой же, создает ту “оптику”, с помощью которой эта реальность воспринимается интеллектуальным опытом.

Анализ актуальных исследований. Отдельные фрагменты проблемы анализировали такие исследователи, как А. Я. Гуревич, С. М. Даниэль, А. М. Кантор, А. В. Кураев, В. Н. Лазарев, Б. В. Раушенбах,